

XX АСР ИНГЛИЗ АЁЛЛАР НАСРИНИНГ БАЪЗИ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ

Қозоқова Чарос Абдивалиевна

Самарқанд давлат чет тиллар институти ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10404307>

Annotatsiya: Ingliz ayollar nasrining ayrim nazariy masalalari. Maqola XX asr ingliz ayollar nasrining xususiyatlarini nazariy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan o'rganishga bag'ishlangan. Asosiy rivojlanish tendentsiyalari aniqlanadi, ingliz tilidagi ayollar nasri poetikasining asosiy xususiyatlari umumlashtiriladi, masalan, shakl bilan tajribalar, mavzularni rivojlantirish, feminizm bilan aloqalar va boshqalar.

Kalit so'zlar: ayollar nasri, adabiy harakat, xotin-qizlar muammosi, oilaviy munosabatlar, ayol va jamiyat.

SOME THEORETICAL ISSUES OF ENGLISH WOMEN'S PROSE OF THE 20TH CENTURY

Abstract: Some theoretical issues of English women's prose. The article is devoted to the study of the characteristics of English women's prose of the twentieth century in the aspect of theoretical literary criticism. The main development trends are identified, the main features of the poetics of English-language women's prose are summarized, such as experiments with form, development of themes, connections with feminism, etc.

Keywords: women's prose, literary movement, women's issues, family relationships, woman and society.

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ АНГЛИЙСКОЙ ЖЕНСКОЙ ПРОЗЫ XX ВЕКА.

Аннотация: Некоторые теоретические вопросы английской женской прозы. Статья посвящена исследованию особенностей английской женской прозы XX века в аспекте теоретического литературоведения. Выявлены основные тенденции развития, обобщены основные особенности поэтики англоязычной женской прозы, как эксперименты с формой, разработкой тем, связь с феминизмом и др.

Ключевые слова: женская проза, литературное течение, женские вопросы, семейные отношения, женщина и общество.

КИРИШ

Аёллар насри, аёллар драматургияси ва бошқа муаллифи аёл феномени билан алоқадор йўналишлар, умуман аёллар адабиёти мавзуси каби, кўпчиликни қизиқтирадиган ва шу билан бирга ҳали ҳамон ўз ечимини тополмаётган илмий соҳалигича қолиб кетмоқда. Миллий адабиётшуносликда яратилган айрим тадқиқотларда илмий атамалар чалкаштириб юборилган [1] ҳамда аёллар адабиёти тушунчасини асосан аёл образи талқини билан боғлаш холатлари кузатилади.[2]. Шу сабабли мазкур мақоламизда тадқиқотимиз объекти бўлган аёллар насрининг назарий хусусиятларини илмий асослашга, турли талқинларни ягона маҳражга келтириб шарҳлашга ҳаракат қиламиз.

АСОСИЙ ҚИСМ

Аёллар насри бу адабий жанр ҳам, маълум мазмундаги китоблар жамланган жавон ҳам эмас. Аёллар насри, умуман аёллар адабиёти каби алоҳида феномен, бетакрор сўз

санъати ҳодисаси бўлиб, ўз тарихи ҳамда хоссаларига эга. Турли маълумотнома-луғатларда шундай талкинга ҳам дуч келамиз: аёллар насри бу “оламни, ижимоий тажрибани ва амалиётни аёллар нигоҳи билан баён қиладиган адабий матнлардир” [3]. Бунга аёллар насри тарихини илова қилиб ҳамда шу йўналиш вакиллари ижодини ўрганиб, биз унга хос бўлган бир нечта хусусиятларни қайд этдик:

- асар муаллифи ва бош қаҳрамони аёл киши;
- асарда “аёллар масаласи” кўтарилади;
- аксарият ҳолларда асар замирида автобиографик мактуб ётган бўлади.

Бу хусусиятлар ретроспектив-тарихий планда қаралганда кузга ташланади. Бундан ташқари аёллар насрига хос бўлган бадиий-психологик ва поэтик хусусиятларни ҳам таъкидлашимиз лозим:

- психологизм ва экспрессивлик эркаклар насрига нисбатан юксакроқ;
- тез-тез ўзлигини қурбон қилиш ва барчани кечириб юбориш мотиви учрайди, бу эса асарнинг алоҳида эмоционал таъсирчанлигини оширади;
- замонанинг сиёсий ва иқтисодий муаммоларидан чекинганлиги.

Масала тарихига эътибор қаратсак, XIX асрда адабий меҳнат тўласинча эркаклар зиммасида бўлган. Фақатгина XIX асрнинг ўттизинчи йилларига келиб дастлабки аёл-муаллифлар эркак ҳамкасбларига нисбатан рақобат қила бошлашди. Ўша асрнинг 80-йилларига келиб эса, тўлиқ адибалар асарларидан ташкил топган тўпламлар чоп этилди – бу аёллар насри тарихи учун сакраш даври бўлиши билан бир қаторда, ўта муҳим адабий-тарихий ҳодиса ҳисобланади. Аста-секинлик билан жамиятдаги ижтимоий-сиёсий ислохотлар аёллар насрини адабий йўналишларнинг бири сифатида эътироф этилишига олиб келиш билан бир қаторда, адабий оламнинг ажралмас тўлақонли бўлагига айланиш имконини берди. Аёллар насрининг шаклланиш тарихи аёллар эмасипацияси билан боғлиқ бўлган “аёллар масаласи”дан ажралган ҳолда ўрганиш мумкин эмас. Жорж Санд («Графиня Рудольштадт»), Шарлотта Бронте («Виллет»), Жейн Остин («Эмма») кабилар ўз романларида анъанавий-одатий ҳатти-харакатдан фарқланувчи янги ҳолатларни тасвирлай бошлаган соҳанинг илк кашшофлари эдилар. Муаллиф-аёлга нисбатан муносабат вақт ўтиши билан турлича ўзгариб туради. Агар ўн тўққизинчи асрнинг бошида унга нисбатан қисман беписандлик ва хайрихоҳлик билан муносабатда бўлинган бўлса, қисқа вақт ичида аёллар учун тўлиқ легал бўлган имкониятлар пайдо бўлади: таржима иши ва болалар учун асарлар яратиш. Аммо ўн тўққизинчи асрнинг ўттизинчи йилларида аёл-адибалар танқиди яна кескин тус олиб, очиқдан очиқ кулгу ва кинояга чўлғанади.

Олтмишинчи йилларга келиб вазият яна ўзгариб кетади: аёлларнинг эркинлик характери қанчалик кенг қулоч ёйса, худду шу тарзда аёлларнинг адабий меҳнати эркинлашиб, эътироф этилади. Аср сўнгида аёллар адабиётида кўплаб насрда ижод қиладиган адибалар номини кўраимиз.

Аёлнинг ўз тақдирини ўзи белгилаши адабиёт майдонига янгидан янги мавзуларни олиб чиқди. Аёллар насри яна исталган мавзунини ишлай бошлади: маиший, ижтимоий, фалсафий. Мазмун излаш, ўзликни англаш, жамият ва шахс муносабатлари, муҳит ва вазият таъсирида шахснинг ўзгариши, ўлим ва ҳаёт масаласи, ва албатта, улар қаторида оила, муҳаббат, болалар, улғайиш, уй-жой мотиви кабилар ҳам кенг ишланди. Аёллар насри феномени тўғрисида гапирар эканмиз, инглиз адабиётида ўз даврида аёллар насри ривожига муҳим ҳисса бўлиб қўшилган Луиза Мей Олкотнинг “Кичкина аёллар”, Жейн Остиннинг

“Гурур ва ирим”, Энни Берроуз ва Мэри Шаффернинг “Китоб ва картошка қолдигидан пирогсеварлар клуби” асарларини алоҳида эслатмоқ жоиз.

Аёллар адабиёти йўналишининг илк вакиллари яратиб кетган новеллалар, муемуарлар, кундаликлар кейинги авлод вакиллари ижодида ёки ҳозирги замонда ҳикоя, қисса, ҳасбу-хол –романлари ва эсселарига айланиб борди.

XX асрга келиб ўз фаолиятида аёллар насрини устувор биладиган яхлит «No Kidding Press» каби нариёт уйлари пайдо бўлди. «Common place» нашриёти эса XIX-XX асрларда яшаб ижод қилган, аммо ҳозирда номлари унутилиб бораётган адибаларнинг мемуарлари ва бадий насрини чоп этишга бағишланган «Ө» сериясини нашр этишни бошлаб юборган, уларда сўз санъати борасидаги аёллар тажрибаси акс этган.

Таъкидлашимиз жоизки, ўтган асрнинг охирига келиб, аёллар насри алоҳида адабий ҳодиса эканлиги эътироф этилади. Уни таҳлил қилишади ва муҳҳокамага қўйишади, тадқиқотлар, баҳс-муназаралар ўтказилиб, турли мутахассислар ишти рок этишади: филологлар, социологлар, тарихчилар. Аёллар насрининг алоҳида ўз тили, эстетикаси, тасвир услуби борми? Кимдир бу саволларга барчаси бор, мавжуд деб жавоб берса, кимдир адабиётни гендерлик жиҳатдан бўлиш шартли дейган хулосага келади. Бировлар, аёллар насри дейилганда муаллиф аёл киши бўлган ҳар қандай асарни камрайди, деб ўйласа (бу аслида хато қараш), бошқалар бу тушунча замирида феминизм ва патриархал турмуш тарзи масалаларини камровчи матнларни жамламоқчи бўлади. Нуқтаи назарларнинг турлича эканлигидан қатъий назар, ишонч билан таъкидлашимиз лозимки, аёллар насри - хаёт ва санъатнинг тўлақонли акс эттирилишидир. Унга тажрибалар ва новаторлик, бадий идеал ахтариш ҳамда турли жанрлар ва оқимларга хос хусусиятларни синтезлаш хос. Бу бадий адабиётни аёлларга хос такрорланмас ўзига хослик билан, айнан ўша борлиқни аёллар нигоҳи билан тасвирлаш ҳисобидан, бойитиш демакдир.

“Аёллар насри” атамасини илмий асосда ўрганишга И.М.Попова, Е.В.Любезная [4], Л.Ф.Алексеева, В.Киляков, Н.А. Туранин [5] ва бошқа адабиётшунослар эътиборига тушган.

XX аср инглиз аёллар насри ўзига яраша бой ва рангбаранг адабий оқим бўлиб, бир қатор иқтидорли адибалар ижодини камрайди. Улардан баъзилари ўз диққат-эътиборларини ижтимоий масалаларда ва хотин-қизларнинг жамиятдаги ўрни ва роли масалаларида айнан аёллар тажрибасига қаратишади. Бунга мисол тариқасида номлари башарият адабиёти ва маданияти тарихида сақланиб қолган бир қатор ижодкорлар ва уларнинг асарларини санаб ўтиш мумкин: қахрамонларининг ички монологлари тафаккур оқими усулига таянганлиги, оригинал тузилиши билан китобхонларга танилган В.Вулфнинг “Миссис Дэллоуэй” (Mrs. Dalloway), замон ва оилавий муносабатлар масаласини ўрганишга бағишланган “Маёқ томон” (To the Lighthouse) романлари, Жоржия О’Кифнинг феминизм, аёллик жозибаси ва маданий ислохотлар мавзулари ишланган “Туманли-мовий тоғлар” (The Blue Mountains) романи, Жойс Кэрол Оутснинг бадий матн шакли устидан тажрибалар ўтказган ва ўзликни англаш масаласини кўтарган “Бўлиб ташла ва ҳукмронлик қил” (The Golden Notebook) асари, Сильвия Платхнинг жамиятда депрессия ва аёллар роли мавзусини ёритган “Кузгули қалпоқ” (The Bell Jar) автобиографик романи, Маргарет Этвуднинг аёл мутелиги ва сиёсий дин масаласини кутариб чиққан “Хизматкор қиз ҳикояси” (The Handmaid's Tale) футуристтик романи қабиларни кўрсатиш мумкин. Албатта бу жуда улкан, Америка ва Европа қитъасига сочилиб кетган инглиз тилида яратилган аёллар насрининг бой меросидан айрим парчалар холос. Қайд этилганидек,

уларнинг ҳар бири аёллар тажрибасини турли аспектлар ўрганади ва ўз даври адабиётига муносиб хисса бўлиб қўшилади.

ХУЛОСА

XX аср инглиз аёллар насрига, жаҳон ҳамжамиятида содир бўлган ижтимоий-маданий, иқтисодий-сиёсий ўзгаришлар, аёллар роли ва ўрнининг мазмун-моҳияти ислоҳ бўлганлигини акс эттирувчи юксак бадиийлик билан бирга, адабий услуб ва шаклларнинг эволюциясини ҳам ифодалаш хосдир. Бу жиҳатларни кўплаб адибаларнинг аёллар насрига тегишли деб эътироф этилган бадиий матнларини ўрганиш, қиёслаш ва уларга бағишланган баъзи тадқиқотлар хулосаларини умумлаштириш асносида, хулоса ўрнида, инглиз аёллар насрига хос асосий хусусиятлар сифатида қуйидагиларни санаш мумкин:

1. *Феминистик мавзулар*: аксарият аёл муаллифлар-адибалар феминистик мавзуларни диққат-эътибор билан ўрганишади, жамиятдаги аёлларнинг роли билан боғлиқ бўлган тенгсизлик, ижтимоий дискриминация ва чекловлар муаммоларини ахтаришади;

2. *Бадиий матн шакли-жанрлари билан тажриба*: айрим адабалар, масалан Виржиния вульф кабилар, ижодик жасорат кўрсатишиб анъанавий бадиий матн шакли устидан тажриба ўтказишарди, бунда персонажларининг ички кечинмаларини акс эттириш мақсадида тафаккур оқими ва бошқа инновацион усуллардан фойдаланишарди.

3. *Персонажлар психологиясини ўрганиш*: аксарият асарларда аёл персонажлар психологиясини, ички зиддиятларини ва ҳиссий кечинмаларини чуқур ўрганиш масаласига асосий эътиборларини қаратишади.

4. *Оилавий муносабатлар ва ундаги онанинг роли*: инглиз аёллар насрининг муҳим мавзуси оналик контекстида тасвирланган оилавий муносабатлар масаласи бўлиб, айрим адибалар замонавий оналик ролининг мураккаблиги ва унинг аёл ҳаётига таъсирини ўрганишади.

5. *Ижтимоий-маданий меъёрлар танқиди*: аёл адибалар тмавжуд ижтимоий-маданий стереотиплар ва меъёрларни фаол танқид қилишар ва бу билан жинс, синф ва ирк билан боғлиқ масалаларни муҳокама қилишга чорлашарди.

6. *Кўп овозлилиқ*: айрим асарлар ўзида кўплаб турлича овозлар ва нуқтаи назарларни қамраб, муаллифларига аёлларча тажрибаларнинг хилмахиллик имкониятини беришарди.

7. *Жанрлар қоришуви*: баъзи ҳолларда муаллифлар турли туман жанрларни аралаштириб, қориштириб, ноёб асарлар яратишганлиги кузатилади; уларда роман, автобиография, фэнтези ва хатто илмий фантастика унсурларидан аралаш фойдаланилган.

Санаб ўтилган бадиий ўзига хос хусусиятлар XX аср инглиз аёллар насрининг серқирра, бой ва турлича поэтик хусусиятларга эга меросини ташкил этиб, адабий ва маданий тарихда ўзининг муносиб изини қолдирган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Muhammedova N. Margaret Drtbbl asarlarida ayol obrazi va uning ijtimoiy maqomining oziga xosligi: Filol. fan.fals.dok. diss.- T.,2019.-177 bb.; Muhammedova X. Charlz Dikkens asarlarida ayol xarakteri tipologiyasi: Filol. fan.fals.dok. diss.- T., 2019.-169 bb.; Fayzullaeva U. Virginia Vulf romanlarida ayol ichki dunyosining tasvirlanishi: Filol. fan.fals.dok. diss.-Samarkand, 2020.-175 bb. va boshqalar.

2. Чориева Ш.Ш. Инглиз “йўқотилган авлод” адабиётида аёллар образининг бадий ўзига хослиги (Ричард Одингтон ва Вера Бриттен асарлари мисолида).- PhD диссертацияси автореферати.-Т.-2023 й.-59 с.
3. Тезаурус терминологии гендерных исследований.-М.:Восток-Запад:Женские Инновационные Проекты. 2003. Автор: А. А. Денисова.
4. Феномен современной «женской прозы» // Вестник ТГТУ. 2008. Том 14. № 4. Transactions TSTU
5. Алексеева, Л.Ф. Литературная жизнь 1970–2000-х гг. / Л.Ф. Алексеева //История русской литературы XX в. В 4-х кн. – М., 2008. – Кн. 4. – С. 5–19.